

RECENSIONER

WARWICK RESEARCH COLLECTIVE
**COMBINED AND UNEVEN
DEVELOPMENT. TOWARDS A NEW
THEORY OF WORLD-LITERATURE**
Liverpool: Liverpool University Press, 2015
(196 s.)

Ojämn och kombinerad utveckling är ursprungligen ett marxistiskt begrepp, utvecklat framförallt av Leon Trotskij och Vladimir Lenin, som benämner karaktären hos ekonomiska utvecklingsprocesser i en värld där det råder stor materiell obalans geografiska regioner emellan. Det har senare anammats och vidareutvecklats av forskare inom världssystemteori, geografi och internationella relationer. Centralt inom såväl tidiga som senare teoretiseringar är tanken att materiell och ekonomisk utveckling på en plats eller i en nation inte följer en rak historisk linje. Detta visar sig i den ojämnlighet som råder framförallt mellan så kallade metropoler, där kapital centreras, och ”perifera” platser – mellan London, till exempel, och det skotska höglandet, eller mellan Västeuropa och det subsahariska Afrika. Enligt detta sätt att se på saken är ekonomiska skillnader mellan perifera platser och metropoler inte att förstå som att periferin befinner sig efter metropolen eller

utanför den ekonomiska utvecklingen. Det är tvärtom en effekt av hur det (kapitalistiska) ekonomiska världssystemet fungerar: periferin utvecklas som den gör för att metropolen utvecklas som den gör. Underutveckling på en plats är en effekt av utveckling på en annan plats. I boken *Distant Reading* (2013) uttrycker världslitteraturforskaren och -teoretikern Franco Moretti det som att det globala kapitalistiska systemet är samtidigt *ett* och *ojämlikt*.

Denna idé är en teoretisk utgångspunkt i *Combined and Uneven Development: Towards a New Theory of World-Literature*, samförfattad av Warwick Research Collective (av dem själva förkortat WReC). Detta kollektiv består av ett antal namnkunniga forskare inom världslitteratur- och postkoloniala studier (samt ett antal relaterade fält), som till exempel Neil Lazarus, Benita Parry, Upamanyu Pablo Mukherjee, Stephen Shapiro och Graeme Macdonald.

Huvudtesen kollektivet för fram är att formrelaterad förnyelse tenderar att ske i kontexter där ekonomisk underutveckling skapar instabilitet och ruckar på etablerade normer och traditioner. Speciellt radikal litterär utveckling sker alltså enligt denna syn på perifera platser, som är speciellt utsatta för effekter av ekonomisk förändring. Framförallt i situationer då ekonomisk utveckling eller underutveckling medför vad

som förenklat kan kallas fenomenologiska förändringar – det vill säga skiftningar i hur människor uppfattar omvärlden och därför också sig själva – tenderar litteraturen att ta en form som inte håller sig inom realismens ramar. Detta känns igen från debatten om så kallad magisk realism, som kanske framförallt kommit att förknippas med latinamerikansk litteratur från mitten av 1900-talet och framåt. Det magiska elementet används som bekant i denna litteratur framförallt för att beskriva sådant som den konventionella realismen inte förmår gestalta på ett effektivt sätt – ofta tillstånd och företeelser som är specifika för ett lokalt samhälle som befinner sig i snabb förändring, där mötet med det nya skapar paradoxala förhållanden och motsägelsefulla spänningar.

En intressant och central poäng i boken är att vad man kallar *irrealism* tenderar att användas för att beskriva samhällen som genomgår hastiga ekonomiska omvälvningar, där snabba förändringar gör att verkligheten ter sig överklig. Begreppet *irrealism*, som det används av bokens författare, inbegriper sådana stilistiska och berättartekniska företeelser som normalt förknippas med europeisk och amerikansk modernism: uppbruten berättelsestruktur, meta-berättande, opålitliga berättare, icke-statiska berättarperspektiv och så vidare (s. 51). I den teoretiska diskussionen, om än inte i bokens analytiska kapitel, förhåller sig begreppet modernism synonymt till *irrealism*, men används då inte som epokangivande utan som syftande på ett berättande som inte är strikt realistiskt. Eftersom modernism dock normalt syftar på en viss kulturperiod i en viss del av världen är *irrealism* ett mindre klumpigt och värdeladdat begrepp, speciellt eftersom det påpekas att användandet av *irrealistiska/modernistiska* berättartekniker ofta är en följd av att litteratur från periferin befinner sig i ständig konversation med lokala kulturella former.

Litteratur från många delar av världen används för att påvisa giltigheten hos bokens

grundtes. Genomgående använder WReC-medlemmarna begreppet *(semi)periferi* för att tala om de platser och samhällen där litteraturen vänder sig till *irrealism* i sin gestaltning av livet i ett föränderligt samhälle, som präglas av att stå utanför men samtidigt vara tätt kopplat till de miljöer där kapitalflöden samlas. Förledet *semi-* används eftersom många av de texter som studeras har sitt ursprung i den så kallade utvecklade världens utkanter. Som exempel på sådana texter kan nämnas isländska Halldór Laxness *Atomstationen (Atomstöðin, 1948)*, ryska Viktor Pelevins *Varulvens heliga bok (Священная книга оборотня, 2004)* och skotska James Kelmans *The Busconductor Hines (1984)*. Dessa böcker är skrivna i miljöer som ligger närmare ekonomiska och politiska centra än till exempel den i vilken sudanesen Tayeb Salih skrev romanen *Utvandringens tid (Mawsim al-Hiğra ilā ash-Shamāl, 1966)*.

Det är med andra ord inte i huvudsak postkolonial litteratur, som Salih's roman, som utgör materialet i studien. Den postkoloniala litteraturens funktion som ett politiskt verktyg, som används för att dekonstruera en hegemonisk diskurs eller formulera motdiskurser, är heller inte något som WReC-kollektivet väljer att fokusera på i sina analyser av skrivandet i *(semi)periferin*. Från ett postkolonialt perspektiv kan det därför kännas som att författarna gör väl lättvindiga och snabba kast mellan texter som har väldigt lite gemensamt vad gäller såväl stil som de kontexter de skapades i. Studien lider också av ett generellt underskott av kontextuella förankringar och förklaringar av vad som gör verk unika, vilket hade behövts för att förstå hur de förhåller sig till en specifik kulturell och politisk verklighet. Liknande invändningar kan noteras i debatten mellan forskare i postkoloniala studier å ena sidan, och forskare inom världslitteraturfältet å den andra. I artikeln "Postcolonialism and World Literature", publicerad i *Interventions* (2014), skriver Stefan Helgesson om den postkoloniala kriti-

ken av konceptualiseringar av ledet ”världs-” inom världslitteraturteorin. Två av fältets mest centrala gestalter, Moretti och Pascale Casanova, förstår enligt Helgesson litteraturen som något som existerar på ett transkontinentalt plan, bortom nationens gränser. Den enskilda texten ses alltså inte som oupplösligen knuten till sin ursprungskontext, utan som att den tillhör världen. Inom det postkoloniala fältet har därför kritik riktats mot vad som ses som en naiv blindhet för framförallt romanens eurocentriska historia och, kan tilläggas, dess historiska koppling till västerländska förståelser av subjektivitet. I *Combined and Uneven Development* finns drag av en sådan naivitet.

En ytterligare motsättning är att den postkoloniala romanens funktion inom framförallt afrikansk nationalism, dess gestaltning av folket och den postkoloniala nationen, är diametralt motsatt en syn på litteraturen som global och platslös. Här lyckas dock WReC-kollektivet i viss mån skapa en brygga mellan den postkoloniala litteraturteorin och världslitteraturfältets teoretiska användning av idéer om ett världssystem. Huvudargumentet i boken – att litteraturen i världssystemets semiperiferi tenderar att bli irrealistisk – står inte i motsättning till litteraturens roll som ett verktyg i skildrandet av en specifik nationell eller kulturell gemenskap. Irrealismen är nämligen inte en antirealism utan något som vänder sig mot det verkliga, mot samhället och mot kollektivet, snarare än inåt, mot det mentala, det personliga eller det icke-faktiska (även om den ofta gör det genom det fantastiska och genom experiment med form). Att berättas om kollektiva utmaningar, samhällslelig förändring och politiska verkligheter är förstås inte nödvändigtvis något som kräver att man begagnar sig av strikt realistiskt berättande.

En viss del av kraften i det som WReC-kollektivet vill förmedla förloras i och med att läsningar som ska fokusera på form (stil, genre) glider över i att diskutera innehåll. I vissa fall studeras innehåll *som* form, det gestaltade som

gestaltning. I andra fall studeras inte formförändringar föranledda av (semi-)periferitet så mycket som hur författare beskriver (semi-)perifera samhällen i omvälvning. I det avslutande kapitlet, som studerar sydafrikanske Ivan Vladislavics skrivande om Johannesburg, förenas dessa två avsteg från huvudargumentet. Här läggs stor vikt vid Vladislavics gestaltande av ett vindlande Johannesburg, där efterdyningarna av (kampen mot) apartheid är tydliga i stadsbilden. Vladislavics Johannesburg befinner sig i förändring, samtidigt som det genomskjuts av ett oöverskådligt nät av gränser och murar. Staden blir en bild av Sydafrika och den politiska situation som råder efter ANC:s maktövertagande och av de motsättningar och paradoxer som skapas när ett samhälle befinner sig i, men i utkanten av, ett ekonomiskt system. Detta utgör dock inte självklart ett exempel på litteraturens tendens mot irrealism i kulturella kontexter som präglas av vissa ekonomiska förändringar. Det cirkulära förhållandet mellan form och innehåll i detta och andra kapitel leder dock till en intressant fråga: skapas den påstådda irrealismen i Vladislavics bild av Johannesburg och Sydafrika av de mer eller mindre objektiva förhållanden som karakteriserar staden och landet i det skrivande ögonblicket? Alltså, föregår det faktiska, materiella lägets karaktär de estetiska och retoriska grepp som används i representationen av denna verklighet?

Trots sina små teoretiska och metodologiska svagheter är boken en bra introduktion till den pågående debatten inom och om världslitteraturfältet. Speciellt intressant är de delar där diskussionen om form fördjupas utan att bokens fokus på materialitet och ekonomisk utveckling går förlorat. Dessa delar torde tilltala även den som inte har ett speciellt intresse för världs- eller postkolonial litteratur och kan vara vägledande i studentarbeten liksom i avhandlings- och forskningsprojekt som studerar samtida eller historisk formutveckling.

Nicklas Hållén

DAG HEDMAN & JERRY MÄÄTTÄ (RED.)
**BROTT, KÄRLEK, FRÄMMANDE
VÄRLDAR. TEXTER OM
POPULÄRLITTERATUR**

Lund: Studentlitteratur, 2015 (509 s.)

Med antologin *Brott, kärlek, främmande världar* signalerar redaktörerna Dag Hedman och Jerry Määttä att intresset av att ge kurser om populärfiktion har ökat vid svenska universitet, något som är lätt att hålla med om. Det finns ett behov av kursböcker på svenska vilket gör denna antologi välkommen. Volymen är en bearbetning av den antologi som Dag Hedman redigerade 1995, då med titeln *Brott, kärlek, äventyr*, och även om en del är sig likt, är det mycket som skiljer antologierna åt. Det blir vid en jämförelse tydligt hur populärlitteraturforskning avancerat under dessa tjuugo år. I 1995 års antologi konstaterar också Hedman att det sällan undervisas om genrer som science fiction och teknade serier vid svenska universitet, men signalerar en smula profetiskt att han tror detta kommer att förändras i framtiden. Och om förordet i den äldre versionen gick till C.J.L. Almqvist och Thomas Thorild för att diskutera föreställningar om kvalitet och populärlitteratur, går 2015 års upplaga istället till Robert Escarpit och Pierre Bourdieu i samma ärende.

Förutom att det nu är fler genrer som är representerade – i den nya versionen finner vi texter om både fantasy och science fiction – är det också *andra* texter som ingår i antologin. Bland annat har Elisabeth Tykessons genomgång av rövromanen försvunnit och Kerstin Strandbergs och Anders Sjöbohms artiklar om Sigge Stark har ersatts av ett bidrag av Margareta Fahlgren från 1995, vilket naturligtvis ska ses som ett försök till modernisering. Också Janice Radways artikel om läsning av romance har plockats bort, även om redaktörerna påpekar att denna artikel finns att läsa i svensk översättning på annat håll. Detta väcker dock

funderingar: å ena sidan ska naturligtvis en studerande av romance-litteratur känna till Radways klassiska studie *Reading the Romance* från 1984; å andra sidan har denna studie också blivit mycket kritiserad av exempelvis Pamela Regis och Lisbeth Larsson och i dagens forskningsfält om romance är den snarare en del av historien än en studie som hjälper en att förstå genren. Vikten av att sätta in antologins artiklar i dess historiska sammanhang kan naturligtvis inte underskattas.

Av tjugosex artiklar är det endast sju som återfinns i båda antologierna – till exempel Viktor Sjklovskijs artikel om Conan Doyle och Tzvetan Todorovs om kriminalromanen. Bland det som tillkommit märks bland annat översättningar av några av de artiklar som finns i den utmärkta antologin *The Cambridge Companion to Popular Fiction* (2012), redigerad av David Glover och Scott McCracken. Ett sådant exempel är Nicola Humbles välskrivna text om synen på populärlitteraturens läsare.

Det må verka märkligt att kommentera en text som varken finns med i denna antologi eller i 1995 års version, men det är påtagligt hur illa redaktörerna tycker om Umberto Ecos artikel om Ian Fleming. I förordet till 1995 års upplaga karakteriseras den som den ”omåttligt populära, i själva verket fullkomligt desinformativa” artikeln (s. 13) och i 2015 års förord menar Hedman och Määttä att ”vi efter att ha läst och undervisat på den åtskilliga gånger funnit den rymma så stora brister att den inte är värd att publicera en tredje gång [...]” (s. 16). Jag måste erkänna att jag inte har läst Ecos artikel på mycket länge, men dessa förord väcker lusten att läsa om den för att se vad de stora bristerna består i.

I antologin samsas tämligen disparata texter. Här finns utdrag ur avhandlingar (som Määttas om science fiction), essäer (som Nils Petter Sundgrens om vampyrfiktion) och vad som väl närmast kan etiketteras som debattartiklar (som Cris Mazzas om chick lit). Att texterna både till

innehåll och form är olika ser jag som en fördel. Nödvändigheten och vikten av att våra studenter tränar sig i att läsa originaltexter kan inte underskattas, och att konfronteras med olika typer av texter är alltid nyttigt. Vad jag kan sakna är att det i de artiklar som handlar om fantasy eller science fiction är ont om mer konkreta analys-exempel. Istället rör dessa bidrag till stor del diskussioner om genredimensioner. Antologin har den tilltalande ambitionen att synliggöra svensk populärlitteraturforskning, varför artiklar av till exempel Stefan Ekman om fantasy eller Jenny Bonnevier om feministisk science fiction hade passat fint i det här sammanhanget.

Överlag innehåller antologin flera intressanta bidrag av det mer översiktliga slaget – nämnas kan kapitlen av Ken Gelder och Clive Bloom. Då den här sortens genomgångar ibland kan uppfattas som svårlästa av studenter är det en stor fördel att nu få dem i svensk översättning.

Detta är en gedigen antologi på drygt femhundra sidor och jag är väl medveten om den vända det ofta åsamkar en redaktör att välja och vraka bland intressanta texter samtidigt som man försöker få förlaget att acceptera en något mer korpulent volym än planerat. Trots detta har jag sedan jag fick antologin i min hand funderar över urvalet. Som lärare på ett flertal kurser om populärlitteratur är ens förhoppning att en antologi av detta slag ska fylla mer än en funktion. Naturligtvis vill man att den ska ge en nyanserad bild av hur populärlitteraturforskning vuxit fram och det tycker jag antologin lyckas med. Man vill även att den ska innehålla texter som hjälper ens studenter att kritiskt läsa populärlitteratur från olika tider och den typen av artiklar finns det ett par exempel på. Men sedan hoppas man också att en volym av detta slag ska kännas relevant för studenterna, att den ska spegla något av den tid vi lever i här och nu och behandla i alla fall några av vår samtids populärlitterära trender. Urvalet i denna antologi tecknar snarare en bild av gårdagens populärlitteratur, eller den vi

läste i förrgår. Med några få undantag – här tänker jag främst på Ann Steiners och Yvonne Lefflers intressanta artiklar – innehåller antologin påfallande lite om den populärlitteratur våra studenter möter idag. Det ter sig symptomatiskt att den nya upplagan precis som sin föregångare har ett omslag från *Illustrierte Romane aller Nationen. Unterhaltungsblätter für Jedermann* (1881–1882).

Å ena sidan går det att argumentera för vikten av att teckna den populärlitterära forskningens historia och att detta måste få gå före det som sker här och nu. Å andra sidan tror jag att det hade varit möjligt att diskutera och visa fram både då och nu om urvalet hade sett annorlunda ut. I antologin diskuteras till exempel vampyrfiktion med hjälp av en text av Nils Petter Sundgren från 1973 – varför inte istället använda någon artikel av till exempel Anna Höglund eller Mia Franck, som behandlar fenomen som *Twilight* och *The Vampire Diaries*? Och även om jag själv gärna läser om Cora Kaplans artikel om deckare från 1986, tycker mina studenter att Agatha Christie är rätt mossig och de skulle troligen ha lättare att engagera sig i en artikel om Stieg Larssons Millenniumtrilogi, som exempelvis Lisbeth Larsson skrivit om.

Naturligtvis ska inte en antologi av detta slag överlastas med samtida exempel, och en väsentlig del av vad vi gör när vi undervisar om populärlitteratur är ju att visa på hur genrer utvecklas och förändras, men också hur de återanvänder samma teman. Idag har det mesta av den så kallade FLN-litteraturen som Lisbeth Larssons artikel handlar om fallit i glömska och inte ens under morgontimmarnas tv-sändningar visas serier som *Dynastin* och *Dallas* i repris. Samtidigt återfinns en hel del av de teman som artikeln handlar om i dagens populära erotiska romance, med E.L. James *Fifty Shades of Grey* (2011) som paradexempel.

Efter att ha läst *Brott, kärlek, främmande världar* och ett par samtida och liknande brit-

tiska och amerikanska antologier slås jag av att urvalet är tämligen homogent, och att det i de flesta fall är just gårdagens populärlitteratur som behandlas. Det vore intressant att diskutera den kanon som vi håller på att skapa av ”klassiska” artiklar om populärlitteratur och det vore också spännande att resonera kring varför samtidens texter ofta lyser med sin frånvaro. Beror det på den låga status som populärlitteraturforskning haft och kanske fortfarande har? Det går inte att blunda för att det på flera svenska universitet ibland har varit besvärligt att antas till forskarutbildningen i litteraturvetenskap med ett populärlitterärt ämnesval. Det är angenämt att detta nu håller på att förändras och att kursutbudet om populärlitteratur ökar. Frågan är om vi när det är dags för en ny antologi år 2035 kommer att ha ännu fler exempel på samtida populärlitteraturforskning att välja från?

Antologin avslutas med en bibliografi över svensk forskning om populärlitteratur. Det kanske hade varit bra om det framgått att detta är ett urval. Här saknas, bland annat, ett par svenska avhandlingar.

Trots vissa reservationer och reflektioner kring urvalet välkomnar jag denna antologi och jag har svårt att tro att den inte kommer att bli ofta förekommande på våra kurslitteraturlistor framöver.

Maria Nilson

INGEBORG LÖFGREN

INTERPRETIVE SKEPTICISM. STANLEY CAVELL, NEW CRITICISM, AND LITERARY INTERPRETATION

Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2015, 366 s. (diss. Uppsala)

Filosofiska inslag är legio i svensk litteraturvetenskap, men jag kan inte påminna mig ha läst, eller ens bläddrat i, någon doktorsavhandling i vårt ämne som är så filosofiskt genomsyrad som Ingeborg Löfgrens *Interpretive Skepticism*.

Stanley Cavell, New Criticism, and Literary Interpretation, och detta trots att dess budskap i viss mening är filosofikritiskt. Hennes teoretiska frågeställning lyder:

The main questions of the present work are:

What is interpretive scepticism with regard to an understanding of literature? Is there even such a thing? If so, what is its nature, logic and expression? About *what* in literary interpretation is the literary skeptic raising doubts? [...] How can we, and should we even, overcome it? (s. 17)

De avslutande frågorna – om vi kan och ska övervinna den litterära skepticismen – får ett otvetydigt, massivt och mycket väl utarbetat jakande svar i den 366 sidor långa avhandlingen. Men ärendet är också ett annat: att presentera filosofen Stanley Cavells tankar om, och värdering av vad han, och avhandlingsförfattaren, menar med skepticism. Nästan genomgående löper Cavells och Löfgrens tankar i samma spår, trots att de ovan citerade problemen om en specifikt litterär skepticism är Löfgrens eget bidrag. De litteraturteoretiska fall ur anglosaxisk nykritik, vilka hon närgranskar i tre utförliga kapitel, har även de behandlats av Cavell. Bakom hela projektet tornar The Master Mind upp – den sene Wittgenstein.

Avhandlingens första kapitel behandlar tolkning och tolkningsteori. Det inleds med en kort och i högsta grad relevant hermeneutikhistoria från Schleiermacher till misstankens hermeneutik – Schleiermachers och Diltheys betoning av åtskiljandet av korrekta tolkningar och vantolkningar ställs mot Gadamers mer inkluderande hållning. Den förstnämnda attityden är bestämd av just en önskan att undanröja det skeptiska hotet, men blir därigenom också en ”flykt in i teorin”. Litterär tolkningsskepticism kan manifesteras som tvivel på eller förnekande av möjligheten att skilja giltiga tolkningar av litterära verk från icke giltiga eller som tvivel på eller förnekande av att denna distinktion är

meningsfull. Men den kan också visa sig som ett svar på sådana tvivel – själva uppställandet av en teori med vars hjälp vi ska kunna skilja de interpretativa fåren från getterna genom explicit formulerade kriterier för giltighet betraktas som skepticism. Båda dessa inställningar är ett symptom på en filosofisk förvirring och en flykt från de verkliga problemen, vilka befinner sig på "the rough ground of interpretation". I det kapitelavslutande avsnittet tar Löfgren upp bestämningen av det litterära tolkningsbegreppet. Hon understryker att hon inte är på jakt efter någon definition – det skulle kunna placera henne själv i det skeptiska läget. Hon inskränker sig till att utgå från existerande språkbruk och till att klargöra vilka slag av litterär tolkning hon intresserar sig för. Hon väljer att avgränsa sig till tolkning som produkt, det vill säga i ord formulerade tolkningsresultat, och hon väljer att huvudsak tala om tolkning som, med Jerry Levinsons distinktion, "CM-mode" (förkortning för vad tolkningen "Can Mean"), vad något *kan betyda*, inte nödvändigtvis vad det betyder ("DM-mode", det vill säga vad tolkningen "Does Mean"). Tre känнемärken hänför hon till språkbruket: en tolkning är inte detsamma som en beskrivning, en tolkning redogör för något som inte förstås omedelbart och, till sist, förståelsen bakom en tolkning kräver ansträngning.

I det andra kapitlet redogörs utförligt för Cavells Wittgensteininspirerade tankar om skepticism, vilka rör sig över tre kunskapsfält – yttervärlden, andras medvetande och språklig mening. Descartes berömda metodiska tvivel används som illustration: i sin strävan att finna en säker grund för sitt vetande betvivlar Descartes vad som kan förefalla vara de säkraste, mest otvivelaktiga övertygelser han har: att han i skrivande stund med sin hand håller ett papper, det papper han skriver på. Cavell använder termen "best case of knowledge" om sådana skeptiska illustrationer, betvivlanden av vad som förefaller vara otvivelaktigt. Deras

skeptiska potential består i att generera ytterligare tvivel: kan *detta* betvivlas, då är ingenting säkerställt. Som bekant är Descartes tvivel blott den trampolin varifrån han stiger upp i allt vidare bevisbara kunskapsrymder. Som antytts redan i Löfgrens föregående kapitel är inte bara den inledande fasen i Descartes resonemang skeptisk, utan även den säkrade kunskapens slutstation etiketteras så; med Cavells citerade ord: "I apply it [termen skepticism] to any view which takes the existence of the world to be a problem of knowledge" (s. 67). Alltså blir även G.E. Moores berömda "bevis" för sina händers existens, "Proof of the External World", ett exempel på skepticism – Löfgren väljer själv benämningen "skeptisk tvilling" på dessa senare fall.

Den kritik som Cavell och Löfgren riktar mot skepticismen i denna utvidgade mening går alltså tillbaka på den sene Wittgensteins (anti)filosofi. Enligt Wittgenstein bör vi syna filosofiska resonemang i ljuset av vanligt språkbruk genom att anställa jämförelser mellan den filosofiska diskursen och hur vi vanligen brukar våra ord – i exemplen Descartes och Moore "min hand" – och hur vi lär oss dem. Det ingår inte i något (utomfilosofiskt) språkspel att säga "jag vet att det här är min hand" eller "det här är säkerligen (eller förmodligen) min hand" eller att ställa frågan "är det här verkligen min hand?". Den negative skeptikern hävdar något som saknar stöd i språklig praxis, och den positive skeptikerns – tvillingens – predikament sammanfattas av Löfgren med påpekandet att de bästa fallen av kunskap är *bäst* i så måtto att de inte kan betvivlas, men just detta innebär att det är helt utan poäng att hävda dem eller att informera någon om deras riktighet.

Efter redogörelsen för föremålet för Cavells andra slag av skepticism, andras medvetande, inför Löfgren en distinktion – "cartesiansk" respektive "kantiansk" skepticism – övertagen från James Conant. Den cartesianska skeptikern betvivlar existensen av en yttervärld och av andras

medvetande – det är en oöverbryggbar klyfta mellan hur världen förefaller vara beskaffad och hurdan den är. Den kantianska kollegan bekymrar sig över fattbarheten/meningsfullheten i det cartesianen säger sig betvivla. Detta tvivel ändrar i ”a kind of conceptual blur”, eller med Conants ord ”a Kantian boggle” (s. 102). Förhållandet hos Cavell mellan dessa två slag av tvivel är i Löfgrens tolkning att det cartesianiska tvivlet, vilket tar sin början i ifrågasättande av ”the best case of knowledge”, efter fullbordat värv (tvivel på existensen) med nödvändighet övergår i kantiansk skepticism.

Skillnaden mellan cartesianisk och kantiansk skepticism är, enligt Löfgren, tydlig när det gäller tvivel som rör yttervärlden och andras medvetande, men när det gäller Cavells tredje skeptiska sfär, meningstvivel, blir skiljelinjen svårare att upprätthålla då ”*Kantian scepticism itself is meaning scepticism*” (s. 105, Löfgrens kursiv). När hon ska klargöra tolkningens skepticism utgår hon emellertid inte från meningsskepticismen. Där skiljer hon sig från de flesta andra, såväl skeptiker som kritiker av skepticismen (termerna här tagna i den vida, cavellska betydelsen). Hon avvisar Saul Kripkes resonemang om omöjligheten att rätt tolka innebörden i det aritmetiska additionstecknet – hon underkänner inte hans skeptiska slutsats att tecknet är ändlöst mångtydigt utan hans användning av ordet ”interpretation”. När vi tar del av en uppställning som 173+429 förstår vi omedelbart plustecknets innebörd (det vill säga om vi inte tagit del av och anammat Kripkes analys), men vi gör ingen tolkning, menar Löfgren. En sådan är, i enlighet med tidigare resonemang, aldrig omedelbar, den kräver tid och ansträngning. Detta har konsekvenser för vad som utgör motsvarigheten till ”the best case of knowledge” när det gäller litteraturtolkningens skepticism. Löfgrens slutsats blir att tolknings-skepticismen aldrig fokuserar skenbart otvivelaktiga fall utan alltid utgår från ”hard cases”, där tolkning står mot tolkning, eller där ma-

terialet bjuder varje tolkning starkt motstånd. Annorlunda uttryckt: the finns inga ”best cases” inom detta skeptiska fält, och litteraturtolkning ska inte betraktas som ett specialfall av språklig förståelse. Det innebär i sin tur att den skeptiska kritik rörande språklig mening som en dekonstruktivist som Derrida framfört inte kan räknas som ett fall av tolknings-skepticism.

I avhandlingens fjärde, femte och sjätte kapitel kommer vi ett steg närmare litteraturen. Nykritikerna blir exempel på vad Löfgren kallar ”skeptiska tvillingar” – i Cavells språkbruk ”epistemologister” – det vill säga skepticismen ”*was seen as that which has to be overcome and to be falsified*” (s. 160, Löfgrens kursiv). Nykritikens förbindelser med den parallellt löpande litterära modernismen är ett bärande tema: brotten med den viktorianska (för vi rör oss hela tiden inom en anglofon kultursfär) litteraturen innebär att traditionella grepp och teman kommer ur bruk, litteraturen ändrar uppsyn och väcker en rad ”skeptiska” frågor. Vad är litteratur? Är den nya litteraturen meningslös, obegriplig? Författare och teoretiker artikulerade detta dilemma, men på olika sätt. Den skeptiske nykritikern försökte bevisa den modernistiska litteraturens litteraritet och meningsfullhet genom att åberopa överhistoriska kriterier, medan Virginia Woolf (som är det ena av två anförda diktarexempel; det andra är Gertrude Stein) bryter med förlegade litteraturformer för att förnya litteraturen – hon betvivlar inte litteraturens potential men, med Löfgrens ord, ”in the face of uncertainty she trusts her own and literature’s ability to reinvent literary criteria as the old criteria wither” (s. 182).

Därefter går Löfgren i närmkamp med två av nykritikens portalgestalter: Monroe C. Beardsley och Cleanth Brooks. Beardsleys (och Wimsatts) kritik av intentionstolkning (upphovsmannens avsikt är varken ”åtkomlig” eller ”önskvärd”) bär enligt Löfgren spår av skeptikerns tvivel på såväl yttervärlden (konstverket som fysiskt objekt) som andras medvetande

(författarens avsedda mening) och språklig mening. Botemedlet – att definiera ”litteratur” eller ”konstverk” – resulterar i den hållning som utmärker den skeptiske tvillingen. I en ambition att nyansera sin kritik av estetisk teori anför ett exempel från Cavell på en skeptisk ”sanning”, ej att tas till intäkt för att den interpretativa skepticismen skulle vara sann: Cavell redogör för hur mötet med verk av skulptören Anthony Caro fick honom att ompröva sina ditills omfattade föreställningar om skulptur som utarbetad, rumsligt sammanhängande och placerad på en sockel. Trots att Caros verk inte uppfyllde Cavells kriterier slogs han av insikten att ”detta är skulptur”. I stället för att falla i skeptisk vanmakt insåg Cavell att han erfarit konstens föränderlighet.

Brooks roll i sammanhanget blir mer sammansatt: han drivs till en skeptisk hållning till tolkning av en strävan att vederlägga den ”poetiska skepticismen”, som uttyds som en kombination av ytterligare två skeptiska attityder: en beträffande frågan om poesi har mening, och en beträffande möjligheten att avgöra om något är konst eller ej. Utgångspunkten är Brooks försvar av modernismen – modernistiska verks meningsfullhet och den principiella möjligheten att avgöra om ett föregivet konstverk verkligen är ett konstverk. Den återgivna slagväxlingen är en amerikansk mer utdragen motsvarighet till den svenska obegriplighetsdebatten efter utgivningen av Lindegrens *mannen utan väg* 1946. Löfgren finner en rad paralleller mellan Brooks och Cavells positioner här, långt fler än Cavell själv vidgår i sin kritik av Brooks. Emellertid leder Brooks försvar mot den poetiska skepticismen till att han kommer att omfatta en tolkningsmässig skepticism, detta genom att framhäva att tolkning och parafraas endast närmar sig det poetiska verket mening men aldrig ”när fram”, samt att tolkningen aldrig blir fullständig.

Löfgrens avhandling är kunnig, engagerad, välskriven, väldisponerad och på det hela taget

välargumenterad. Grundtankarna varieras gång på gång i olika sammanhang, och författaren flaggar med jämna mellanrum för vad som komma skall. Dessa grepp resulterar inte i nötande upprepning; tvärtom vittnar de om en stor pedagogisk talang. Författarens omsorg om läsarens goda orientering gör läsningen inte bara lättare, den blir också mer spännande. Vad gäller originaliteten ger boken ett paradoxalt intryck. Å ena sidan är hennes samstämmighet med Cavell (som ekar Wittgenstein) i det närmaste total (dock: författarens värdering av Brooks innehåller en del Cavell-kritik, och utvidgningen av skepsisbegreppet till att omfatta litteraturtolkning är som sagt Löfgrens egen bedrift). Cavell kunde inte ha försetts med en bättre advokat. Å den andra sidan vittnar hennes utförliga tankar, som är långt mer nyanserade än vad som framgår av mitt referat, om ett ovanligt intentionsdjup.

Detta innebär inte alls att jag finner boken invändningsfri. Ofta sympatiserar jag med slutsatserna (till exempel den grundläggande betydelsen av förmågan att få tolkningens auditorium att kunna dela tolkningens synsätt utan att därför behöva instämma i den) men mer sällan i den Cavellska/Wittgensteinska vägen dit. De föreslagna kännetecknen för litterär tolkning (tidskrävande, ansträngande, skild från ”beskrivning”) tror jag är svåra att försvara. Löfgrens kontrasterande av tolknings-skeptikerns ”hard case” gentemot den Cavellske skeptikerns ”best case” bygger på just dessa karakteristika hos tolkningen. Tidigare försök att applicera Cavells tänkande på språklig skepsis laborerar med ”best-case”-tanken: om en enkel addition visar sig vara ändlöst mångtydig, hur omöjligt blir det då inte att rätt tolka Erik Lindegrens sprängda sonetter. Detta resonemang blir enligt Löfgren felaktigt, eftersom förståelsen av en enkel addition inte är en tolkning – den är för snabb och för lättvunnen. För övrigt förefaller mig begreppen ”best case” och ”hard case” spela helt olika roller. Det förra genererar

en ändlös mängd tvivel ur ett enda fall; det senare framhävs som typiskt för tvivlets uppkomst, vilket är en helt annan sak. Vidare får Löfgrens val av tolkningsbegrepp – vad något *kan* betyda, inte vad det betyder – konsekvensen att frågan om giltighet inte kan ställas. De som formulerar teorier om giltighetskriterier för tolkning avser ju ”the DM-mode” – vad verket betyder. Det avslutande kapitlet, ”Returning to the Rough Ground of Interpretation”, kan väcka en läsarförhoppning om en tydligare redogörelse för Löfgrens syn på interpretativ argumentation, men det är snarare ett klokt och läsvärt post scriptum om Coetzees *Elisabeth Costello. Eight Lessons*, Eve Kosofsky Sedgwick’s idéer om ”paranoid” tolkning och Susan Sontags teorikritik med mera. Men invändningar som dessa vittnar om den kanske allra största förtjänsten hos avhandlingen: den erbjuder nyttig motion för den litteraturfilosofiska reflektionsförmågan, och den stimulerar aptiten på fortsatt arbete med centrala frågor och idéer om litteraturrännens kärna.

Göran Rossholm

MOA MATTHIS
**“TAKE A TASTE”. SELLING ISAK
DINESEN’S SEVEN GOTHIC TALES
IN 1934**

Umeå: Institutionen för språkstudier,
Umeå Universitet, 2014, 200 s. (diss. Umeå)

Biografi och verk, konstaterar Moa Matthis inledningsvis i sin avhandling, har i Karen Blixens fall kommit att blandas samman. Fascinationen för personen Blixen är fortfarande stark och sammanblandningen med hennes litterära verk har påverkat författarskapet både positivt och negativt. Matthis avhandling, *“Take a Taste”*, är en undersökning av Karen Blixens *Seven Gothic Tales* (1934), dess marknad och kontext. Hennes syfte är att undersöka marknadsföringsmässigheten i novellsamlingen och hur den kunde bli

så framgångsrik i USA på 1930-talet. Författaren uppger att hon ska undersöka the Book-of-the-Month Club’s marknadsföringsstrategier och hur Blixen själv bidrog till framgången. Skribenten säger sig också vilja undersöka hur novellsamlingen som verk fungerade för läsarna. Utgångspunkten är att de materiella villkoren påverkar den litteratur som skrivs vid en viss tidpunkt oavsett om det är författarens intention eller inte. Utgångspunkterna är lovvärda, men ett grundläggande problem är att det syftet inte stämmer överens med studiens övergripande karaktär. Det är synd att Matthis inte bättre lyckats knyta ihop sin undersökning i inledning och avslutning för den genomgående analysen är intressant.

Det genomgående perspektivet i studien, att tolka Blixens novellsamling utifrån sin materiella kontext, låter Matthis sträva åt en rad olika håll. Upplägget har gett fyra kapitel, förutom inledning och avslutning, som täcker en räckvidd olika områden. Det första kapitlet är främst litteratursociologiskt och behandlar the Book-of-the-Month Club under den tidiga fasen 1920- och 1930-tal. I Matthis insiktsfulla tolkning var bokklubben inte enbart ett sätt att sälja böcker utan man marknadsförde också en känsla av samhörighet och blev identitetsskapande för sina medlemmar. I avsnittet behandlas även det kritiska och akademiska mottagandet av Blixen och hur kanoniseringsprocessen av hennes författarskap har gått till. Det andra kapitlet analyserar hur de aristokratiska gestalterna i novellsamlingen används som fantastiska och magiska element i de realistiska berättelserna. Det tredje kapitlet placerar *Seven Gothic Tales* i sin litteraturhistoriska kontext. Texternas genrer och intertextuella referenser placeras både litteraturhistoriskt och i sin samtid på den växande bokmarknaden. Matthis visar att det är möjligt att tolka berättelserna på olika sätt och nivåer, vilket över tid har gjort dem intressanta för olika typer av läsare. Det fjärde kapitlet är dels en genreanalys av novellsamlingen som romantiska

berättelser i hövisk tradition, dels en tolkning av hur novellerna speglar och förhåller sig till de samtida ekonomiska och sociala förändringarna i USA under tidigt 1930-tal. Mathis framhåller till exempel att hennes tolkning visar att *Seven Gothic Tales* delade sin samtids tankar och värderingar mer än vad de först ger sken av.

Avhandlingens styrka är att den knyter ihop Blixens text med marknaden och de specifika historiska och personliga förutsättningarna på ett intressant sätt. Redan i inledningen då Blixen och the Book-of-the-Month Club placeras i sin sociala, kulturella och historiska kontext ges goda inblickar i förhållandet mellan text, läsare och den medierande instansen: bokklubben. För Dorothy Canfield Fischer, som skrev det betydelsefulla förordet till den första utgåvan 1934, är det viktigt att förklara varför och hur denna utländska novellsamling är intressant för den amerikanska läsaren. Detta är bra litteratur, skriver Canfield Fischer, men samtidigt är den inte för svårläst eller obegriplig. Detta är den nya litteraturen för den moderna läsaren, men den är inte särskilt kontroversiell varken i stil eller innehåll. För Matthis är förordet ett sätt att komma åt den kontext som novellsamlingen pekar ut mot. Här finns bland annat modernitet, konsumtionskultur och läsning som centrala komponenter. En utvecklad konsumtionskultur kopplas både i och kring novellsamlingen samman med modernitet och den nya livsstil som särskilt i USA hade växt fram under 1920-talet.

Matthis kopplar också ihop den tidiga marknadsföringen med hur mottagandet av Blixens författarskap har sett ut sedan 1930-talet fram till i dag. Hon problematiserar på ett intressant sätt hur forskare som Susan Hardy Aiken har beundrat Blixens litteratur, men kritiserat – och ibland till och med föraktat – hennes självmarknadsföring som kommersialism. Många har ansett att det funnits ett motsatsförhållande mellan marknad och modernism, men Matthis visar övertygande att modernismens författare

varken såg sig själva eller sin litteratur som en motsats till marknaden. Tvärtom var många modernister intresserade av att bli kommersiellt spridda och exempelvis Gertrude Stein publicerade sig betydligt oftare i *Vanity Fair* än i *Little Review*. Skildringen av den amerikanska och internationella bokmarknaden under 1930-talet och framåt är fascinerande läsning och Matthis visar hur författare förhöll sig till de kommersiella sidorna av verksamheten. De alla flesta strävade efter att både tjäna pengar och ses som icke-kommersiella och seriösa och balansen däremellan är Blixen ett belysande exempel på. En detalj som särskilt fastnar är Matthis konstaterande att intresset för författaren som person inte i första hand emanerade från publiken, som ofta påstås, utan i lika hög grad var ett sätt för författare att nå ut.

Problematismen av Blixen som modernist är givande. Matthis visar hur denna sker från 1960-talet och framåt och kom att handla om att placera Blixen på rätt sida om god litteratur. The Book-of-the-Month Club var sedd som en källa till dålig litteratur och många ville rädda Blixens författarskap till den goda litteraturen genom att göra henne till modernist. Matthis intresserar sig inte främst för huruvida Blixen var modernist eller inte, utan för vad termen signalerar, vad den framhäver men också vad den döljer.

Det andra kapitlet behandlar aristokratis funktion i Blixens författarskap i form av en tolkning av *Seven Gothic Tales* från en rad perspektiv, bland annat fantastik, realism och kolonialism. Kontexten – det koloniala Kenya – ger givande inblickar, men det är tyvärr oklart hur det hänger ihop med det övergripande syftet. Det finns många exempel på olika exkurser som är skarpa, analytiska och kombinerad med välvalda teoretiska perspektiv, men dessa förhåller sig inte tydligt till studiens röda tråd. Många insikter försvinner snabbt förbi och inte bara den röda tråden går förlorad utan tyvärr också de slutsatser som rimligen hade kunnat dras.

För att ge ett annat exempel är diskussionen kring Blixens placering inom ramen för *world literature* nyansrik. Här använder Matthis teoretiska perspektiv från bland annat Pascale Casanova och Mads Rosendahl Thomsen och noterar den påfallande bristen på kvinnliga författare i denna forskning och där Blixen hade kunnat utgöra ett bra exempel. Blixens val att skriva på engelska är en del av en större struktur där den koloniala erfarenheten kan ses som en global förändringsprocess och som bara kan skrivas och berättas på engelska. Perspektivet är givande men jag hade gärna sett det utvecklas och kopplas tydligare till hur de materiella förutsättningarna påverkar de texter som skrivs och sprids.

Matthis avslutar studien med att konstatera att hon använt Canfield Fishers inledning till *Seven Gothic Tales* som en guide för att tolka novellsamlingen som ett åtråvärt objekt på marknaden under 1930-talet. Det är ett sätt att förstå den litterära texten inom ramen för en fullskalig kapitalism och konsumtionskultur där depressionen var en avgörande förhållningspunkt. Ett resultat är att Matthis kan visa att verket speglar sin samtids oro och tankar. Författaren menar att en tolkning av Blixen utifrån de materiella omständigheterna kan frigöra henne från tidigare uppfattningar, där hennes författarperson har fått stå alltför mycket i vägen.

Avhandlingen förlitar sig på sekundärlitteratur och redan publicerade källor och det främsta bidraget till Blixen-forskningen är ett nytt sätt att tolka dessa källor både teoretiskt och textanalytiskt. Styrkan i avhandlingen är de många intressanta trådarna som är skarpt analytiska och reflekterande. Samtidigt blir detta också svagheten, det blir helt enkelt spretigt och det är ofta oklart hur olika resonemang hänger samman med det övergripande perspektivet och den röda tråden i studien.

Ann Steiner

TOVE PETERSEN & ANNLAUG
BJØRSNØS (RED.)

**SIMONE DE BEAUVOIR. A HUMANIST
THINKER**

Leiden och Boston: Brill Rodopi 2015, 215 s.

Vad kan dagens humanister lära av den franska författaren, filosofen och feministen Simone de Beauvoir (1908–1986)? Detta spørsmål är utgångspunkten för en ny antologi redigerad av Tove Pettersen, professor i filosofi vid Universitetet i Oslo och Annlaug Bjørnsnøs, professor i litteraturvetenskap vid Norges teknisk-naturvetenskaplige universitet.

Volymen, som baseras på konferensen ”Simone de Beauvoir. Philosophy, Literature, and the Humanities” som hölls vid Universitetet i Oslo 2012, innehåller tio kapitel författade av forskare i litteraturvetenskap, filosofi och historia. Syftet är att visa ”the significance and value of humanistic research through the work of Simone de Beauvoir” (s. 1). Redaktörerna, liksom Christine Daigle i bokens första kapitel, menar att Beauvoir bör räknas in i en humanistisk tradition som har rötter i antiken och blommar ut i och med Renässanshumanismen under 1400-talet. Samtidigt betonar de att Beauvoir omvandlar humanismen och beskriver henne som en sekulär, kritisk, och feministisk humanist. I boken finns ett underliggande likställande mellan humanism och humaniora, något jag ska återkomma till längre fram. Att knyta Beauvoir till humanismen är en del i ett projekt att artikulera humanioras värde i en tid av nedskärningar inom humanistiska fakulteter och en nedvärdering av humaniora som kunskapsfält i offentligheten. Martha Nussbaums försvar av ”liberal education” fungerar mycket riktigt som utgångspunkt för flera av kapitelförfattarna.

Antologin är indelad i tre delar: ”Critical thinking and methodology”, ”Freedom, dependence, and ambiguity” och ”Literature as laboratory”. Flera tematiska trådar löper emellertid

genom hela antologin och belyses från olika perspektiv. En central utgångspunkt för ett antal skribenter är Beauvoirs moralfilosofi och förståelse av frihet. I ett ambitiöst kapitel benar Tove Pettersen ut Beauvoirs tredelade frihetsbegrepp. Den första dimensionen av friheten är den ontologiska, som postulerar att människan till sitt vara är negativitet och därmed saknar positiv bestämning. Det innebär att människan anses vara skapare av mening och värde och därför ansvarig för de val hon gör i livet. Den andra aspekten av friheten är praktisk och avser de historiskt bestämda villkor under vilka människor har möjlighet att utveckla sin frihet. Exempel på dylika villkor är tillgång till mat, boende och utbildning. Om den ontologiska friheten tillkommer alla människor såsom människor, är den praktiska friheten ojämnt fördelad. Den tredje formen av frihet är den moraliska friheten, som inbegriper rättesnöret att varje människa bör påta sig ansvaret för sin egen existens och aktivt verka för att andra människor ska få möjlighet att utöva sin frihet. Pettersen visar att Beauvoir utvecklar en relationell förståelse av frihet som både undviker liberalismens atomistiska frihetsbegrepp och en kollektivistisk determinism som reducerar individen till en del i en större helhet. Vad skulle det innebära att utveckla en förståelse av humaniora grundad på Beauvoirs frihetsbegrepp? Samantha Bankston visar att en implikation är möjligheten till ett kraftfullt ifrågasättande av den instrumentalistiska diskursen om nyttan med humanistiska studier. Istället för att fråga på vilket sätt humaniora är nyttigt, argumenterar Bankston för att humanistisk forskning bör vända på perspektivet och undersöka hur nyttodiskursen hotar människans frihet (s. 108).

Nära sammanflätad med friheten är Beauvoirs förståelse av *l'appel*, ”appell” eller ”anrop”, ett begrepp vars relevans för humaniora utvecklas närmare av Christine Daigle. Appellen är knuten till friheten i så måtto att det enligt Beauvoir inte är möjligt att tvinga någon

annan att anta sin egen frihet och heller inte att erkänna andra människors frihet. Jag kan blott anropa den andras frihet och hoppas att hon har möjlighet och mod att svara. Denna förståelse av appellen ligger också nära hur humanioras uppgift formuleras i antologin. Utgångspunkten är att humaniora i idealfallet utgör en institution där människor genom studier får möjlighet att utveckla en aptit för sin egen och andras frihet och att vinna kunskaper som kan användas för att kämpa mot förtryck. Appellbegreppet är också centralt i diskussionen av Beauvoirs förståelse av litteratur och läsningen av hennes skönlitterära författarskap. Juliana Albuquerque Katz visar hur Beauvoirs syn på litteratur är knuten till en specifik filosofisk position. Istället för att konstruera filosofiska system valde Beauvoir att författa essäer och romaner, som genom sin stil strävar efter att väcka läsarens lust att ompröva sig själv. Den metafysiska romanen har med Katz ord möjlighet att ”call on us to re-educate ourselves in how to see the world we touch at every point of our being” (s. 136). Att skriva litteratur var för Beauvoir i förlängningen ett filosofiskt grundat projekt som tillät henne att överskrida gränserna mellan liv och filosofi och mellan vardaglighet och metafysik.

Antologin innehåller fyra kapitel som tar upp Beauvoirs romaner. Louise Renée gör en läsning av *Les belles images* (1966), tidigare nämnda Katz analyserar *Tous les hommes sont mortels* (1946) i ljuset av Beauvoirs litteraturfilosofi, Annlaug Bjørnsnøs undersöker den levda erfarenheten av tid i *Les mandarins* (1954) och Barbara Klaw argumenterar för värdet av att läsa *Tous les hommes sont mortels* (1946) tillsammans med Virginia Woolfs *Orlando* (1928). När det gäller diskussionen om litteraturens betydelse för humanistiska studier förtjänar i synnerhet Renées text att uppmärksammas. I detalj frilägger Renée hur protagonisten Laurence, som arbetar på en reklambyrå och lever i ett högborgerligt äktenskap med två barn, gradvis tar

ansvar för sitt eget liv. Laurence erfar i ångest sin egen grundlöshet och tror inledningsvis att det är ett tecken på en brist i hennes egen personlighet, eftersom de hon umgås med framstår som säkra i sina uppfattningar. Efterhand inser hon emellertid att de mest upprepar etablerade sanningar. Genom de kriser som drabbar hennes familj och omgivning, upptäcker hon den ideologi som genomsyrar hennes värld och börjar trevande ifrågasätta den. I slutet av romanen tar hon ansvar för sin egen existens genom att bestämma sig för att uppfostra sina döttrar på ett sätt som respekterar deras frihet. Till skillnad från flera forskare som kritiserat Beauvoir för att i Laurence ha skapat en karaktär som lever i inautenticitet, argumenterar Renée för att Beauvoir avsiktligt valt att porträttera en begränsad frigörelse, för att därigenom understryka svårigheterna som är förbundna med ett existentiellt uppvaknande.

Ett annat genomgående tema i antologin är diskussionen om tvärvetenskaplighet. Utöver den redan nämnda frågan om relationen mellan filosofi och litteratur, som aktualiseras i flera kapitel, analyserar filosofen Erika Ruonakoski förtjänstfullt Beauvoirs användning av fenomenologi och psykoanalys i *Le deuxième sexe* (1949). Hon utvecklar ett givande resonemang om hur Beauvoirs metod kan användas av dagens forskare. Samtidigt visar hon att fenomenologin inte låter sig förenas med psykoanalysen hur som helst, eftersom ett strikt fenomenologiskt tillvägagångssätt inte tillåter att resultat från annan forskning adderas utifrån, utan istället måste studeras utifrån en fenomenologisk attityd. I ett fint kapitel undersöker historikern Stève Bessac-Vaure Beauvoirs arbete som litteraturredaktör för tidskriften *Les temps modernes* och visar hur hon i sin roll som förmedlare av utländsk litteratur kom att omsätta sina litteraturfilosofiska principer i verkligheten. Därmed lämnar han ett viktigt bidrag till forskningen om Beauvoirs liv som intellektuell i den franska efterkrigstiden.

I ett idéhistoriskt perspektiv är det intressant att notera spänningen i hur Beauvoirs tänkande klassificeras i de olika bidragen. Som helhet har antologin ambitionen att studera Beauvoir som en humanistisk tänkare. Redaktör Pettersen menar att Beauvoir skiljer sig från anti-humanismen, till vilken hon räknar den sene Marx, Nietzsche, Lyotard, Foucault och Butler. Bankston ger emellertid en helt annan bild i sin poststrukturalistiska läsning av Beauvoirs ontologi och lyfter fram paralleller mellan Beauvoir och Deleuze. Liknande perspektiv skymtar i Katz text, där det framhålls att Beauvoir ville göra "difference qua difference" till tänkandets objekt (s. 145), liksom hos Klaw, som knyter Beauvoir både till modernismen och till poststrukturalistisk filosofi när hon drar linjer mellan Beauvoir, Woolf och Butler. Denna motsättning och de idéhistoriska och litteraturhistoriska frågeställningar som därmed aktualiseras, lämnas helt okommenterade av redaktörerna. Jag saknar också en diskussion av den historiska situation som formade Beauvoir som intellektuell och en analys av skillnaderna mellan hennes kontext och våra egna villkor i ett senmodernt samhälle, där universiteten präglas av nyliberal styrningskonst. Sammantaget innebär det att relationen mellan Beauvoirs tänkande och samtida teoribildning inom humaniora, liksom förändringarna i den intellektuella plats i samhället, förblir underteoretiserade i antologin. Uppmaningen att göra Beauvoir till förebild för humaniora idag blir därmed svår att förhålla sig till mer konkret.

Dessa anmärkningar förhindrar emellertid inte att antologin presenterar en välskriven samling texter, som lämnar ett angeläget bidrag både till forskningen om Beauvoir och till diskussionen om humanioras plats i samhället.

Johanna Sjöstedt

EMMA TORNBORG

**WHAT LITERATURE CAN MAKE US SEE.
POETRY, INTERMEDIALITY, MENTAL
IMAGERY**

Malmö: Bokbox, 2014, 160 s. (diss. Linné-universitetet)

I sin avhandling *What Literature Can Make Us See* (2014) diskuterar Emma Tornborg relationer mellan bild och text. Mer specifikt undersöker hon på vilka sätt "ekphrastic and pictorial texts" framkallar "mental images", visuella mentala bilder, hos läsaren. (För att undvika missförstånd kommer jag i den här texten vid flera tillfällen att använda mig av avhandlingens engelska terminologi.)

Föremålet för undersökningen är i första hand poesi, skriven av en heterogen grupp renomméerade internationella författare som till exempel Tomas Tranströmer, Wisława Szymborska, William Carlos Williams och Ella Hillbäck. Det finns ingen specifik fokus på genre eller litterär tradition. Alla utvalda dikter har dock uppstått under 1900-talet eller i början av 2000-talet och är skrivna av författare som har en tydligt beskrivande stil eller som har producerat många ekfrasiska verk. Urvalet grundar sig med andra ord i ett tematiskt, teoretiskt intresse.

Det som utmärker avhandlingen är dess tvärvetenskapliga approach. För att belysa hur mentala bilder uppstår vid reception av texter använder sig författaren inte bara av intermedialitetsteori utan även av empirisk kognitionsforskning. Detta är en spännande vinkel som gör den litteraturvetenskapliga avhandlingen till ett intressant bidrag till forskningsområdet. Samtidigt innebär greppet en utmaning, eftersom olika forskningsfält med olika teoretiska utgångspunkter måste diskuteras och sammanföras.

Avhandlingen består av en inledning (kapitel 1) samt fyra kapitel som från olika perspektiv närmar sig utgångsfrågan hur litteratur, mer

exakt poesi, kan jämföras med eller fungera som en bild ("Can an ekphrasis or pictorial text 'behave' like an image?", s. 15). Kapitel 2 diskuterar forskning från fältet intermedialitet med fokus på representation och presenterar därmed den intermediala teoretiska grund som avhandlingen vilar på. I dialog med denna översikt koncentrerar kapitel 3 sig på de två väsentliga intermediala koncepten som författaren valt att arbeta med: "ekphrasis" och "pictorialism". Ekfras definieras i avhandlingen som "the verbal representation of a visual, iconic and static representation" (s. 44), medan "literary pictorialism" identifieras som "a phenomenon that occurs when the reality of the fictive world, either psychological or physical, in the text is represented as image" (s. 63). Till skillnad från ekfraser representerar "pictorial texts" alltså inte en specifik, existerande, eller i vissa fall också fiktiv, bildkälla. Det är dock inte författarens mål att etablera oflexibla definitioner av dessa texttyper. Snarare handlar det om att tydliggöra hur texter på olika sätt kan referera till bilder.

Tornborg betonar att det skulle vara omöjligt att redovisa hela forskningen kring intermedialitet eller ens "ekphrasis" och "pictorialism". Hennes diskussion syftar snarare till att klargöra några för avhandlingen viktiga aspekter och begrepp. Med tanke på forskningsfältets bredd och heterogenitet är det ett legitimt val. Diskussionen hade dock kunnat koncentreras mer; teoridelen är fortfarande rätt omfattande och kunde strukturerats tydligare. Det finns många referat av teorier och långa citat som ibland kunde ha sammanfattats något och integrerats mer i argumentationen, vilket också hade gett författarens egen röst och position mer koherens och tydlig kontur.

Efter att, med hjälp av många exempel från poesin, ha visat på hur texter kan förhålla sig till och skapa bilder hos läsaren vänder sig Tornborg i kapitel 4 mot konceptet "mental imagery". Här lutar hon sig starkt mot kognitionsforskning, inte minst resultat från

empiriska experiment med läsare. Därmed kompletterar – och kontrasterar – kapitel 4 den tidigare diskussionen på ett intressant och inom litteraturvetenskapen sällsynt sätt. Frågan som står i fokus är hur mentala bilder skapas enligt empirisk forskning. ”Mental imagery” avser här visuella bilder som uppstår i hjärnan – till exempel när vi läser texter eller tittar på bilder såsom målningar eller fotografier. Det relativt korta men viktiga fjärde kapitlet väcker en rad funderingar kring hur olika medier fungerar och vilken roll detta spelar i praktiken. Författaren refererar bland annat till att man genom ”eye tracking”- metoder (det vill säga genom att man följer ögonrörelser av personer som tittar på bilder eller beskriver bilder de sett eller läst om) kommit fram till att en mental bild på många sätt liknar att verkligen se en bild. Ett annat forskningsresultat som presenteras är att olika typer av ord som används påverkar den mentala bilden som uppstår när vi läser en dikt. Konkreta substantiv fungerar till exempel annorlunda än verb, abstrakta substantiv eller prepositioner, även om det verkar saknas entydiga forskningsresultat på hur exakt de olika ordtyperna kan fungera. När man jämfört mentala bilder som personer har fått genom att läsa en beskrivning av en bild respektive en faktisk bild (och med bild menar jag här visuellt intryck) har det dessutom visat sig att innehållet är avsevärt mycket viktigare än mediet: ”We can extract roughly the same information from different sources, and what we will first and foremost remember is the content, not the medium.” (s. 149)

Enligt Emma Tornborgs framställning verkar det alltså som att kognitionsforskningen visar att the medium inte alls är the message, ett resultat som tycks mig väldigt starkt i en avhandling om intermedialitet, men som inte problematiseras tillräckligt i texten. För visst svarar kognitionsforskningen uppenbarligen på frågan om de bilder som uppstår i hjärnan när vi läser texter kan jämföras med riktiga bil-

der, det vill säga om texter av ”ekphrastic” och ”pictorial” karaktär kan ”bete sig” som bilder och resultera i liknande mentala bilder (ja, i vissa fall verkar de kunna det). Men går det verkligen att skilja så enkelt mellan innehåll och form? Och – åtminstone när vi pratar om ekfraser – har inte källmediet ofta en viktig roll? Med andra ord: Skulle detta fenomen inte undersökas mer som en form av ”remediation” snarare än som ”repurposing”, för att använda den terminologi som Jay David Bolter och Richard Grusin tillämpar i *Remediation. Understanding New Media* (1999)? Tornborg diskuterar liknande frågor i sin avhandling, men den teoretiska diskussionen i kapitel 2 och 3 skulle kunna kopplas tydligare till diskussionen i kapitel 4. Därmed skulle även det tvärvetenskapliga greppets potential utnyttjas ännu starkare. Konceptet (visuell) mental imagery hade kunnat problematiseras något mer, vilket även gäller föreställningen om vad en bild är och kan vara (en fråga som tas upp i flera texter av bland annat W.T.J. Mitchel som avhandlingen refererar till vid olika tillfällen). Jag noterar att de exempel från bildkonsten som diskuteras i avhandlingen huvudsakligen är avbildande målning och fotografi. Det hade också varit intressant att titta på verk som tydligt utmanar idén om ”innehåll” som någon sorts figurativ information. Och finns det egentligen något som den ordbaserade konstformen litteratur eller poesi ”can make us see” som andra medier inte ”can make us see”? Det hade varit intressant att diskutera frågan om ”aesthetic experience”, för att använda ett allt annat än oproblematiserat begrepp, i samband med resultaten från kognitionsforskningen.

Kapitel 5 återvänder till intermedialitetsforskning och undersöker hur tid representeras i olika medier – framför allt i ”ekphrastic and pictorial texts”. Författaren menar, i anknytning till bland annat Lars Elleströms forskning, att en indelning av olika medier som ”static” och ”temporal” inte är särskilt produktiv utan

snarast gynnar en daterad uppfattning om att "image" och "word" är två helt skilda fenomen. Istället argumenterar författaren för att alla medier representerar tid (och rum), men att de gör så på olika sätt. Diskussionen som förs här är viktig och den är relevant för avhandlingen. I detta sista kapitel belyses förhållandet mellan ekfraser och "pictorial texts" mer noggrant, även om kopplingen till föregående kapitlet inte blir helt tydlig.

Även om jag ibland hade önskat mig en tydligare argumentationslinje är Emma Tornborgs avhandling intressant läsning som för ihop litteraturvetenskaplig texttolkning med intermedialitetsteori och empirisk kognitionsforskning. Därigenom väcker *What Literature Can Make Us See* många funderingar – inte bara kring hur litteratur kan framkalla mentala bilder hos läsaren, utan även kring förhållanden och växelverkan mellan olika medier i en större kontext.

Tanja von Dahlen

EBBA WITT-BRATTSTRÖM

**STÅ I BREDD. 70-TALETS KVINNOR,
MÄN OCH LITTERATUR**

Stockholm: Norstedts, 2014, 280 s.

Få decennier väcker i efterhand så många föreställningar och känslor som 1970-talet. De nya sociala rörelser som då växte fram kom att prägla decenniets politik och kultur, och på avgörande sätt påverka de människor som engagerade sig i dem. Inte minst gäller detta 70-talets nya kvinnorörelse, som under devisen "Det personliga är politiskt" gav en generation kvinnor nya redskap för att förstå och förändra sina liv. En av dessa är Ebba Witt-Brattström. I den självbiografiska *Å alla kära systrar. Historien om mitt 70-tal* (2010) berättar hon rörelsens historia parallellt med sin egen. Här framkommer hur viktig skönlitteraturen var, både som stöd och som en källa till kunskap om kvinnors liv och villkor genom historien.

Erfarenheten kom att påverka hennes val av forskningsinriktning.

I *Stå i bredd. 70-talets kvinnor, män och litteratur* återvänder Witt-Brattström till 70-talet, men denna gång i egenskap av just litteraturforskare. Boken är inte en traditionell vetenskaplig studie, utan en populärvetenskaplig och personligt hållen litteraturhistoria. Utgångspunkten är feministisk och tydligt präglad av kvinnorörelsens och kvinnolitteraturforskningens strävan efter att lyfta fram kvinnors liv och litteratur ur historiens glömska: "Jag har skrivit *Stå i bredd* för att jag anser att det är dags att kvinnor och män börjar gå i bredd. Då behöver vi vår historia, och den finns i alla dessa fantastiska, av en stor publik älskade och ofta livsavgörande böcker." (s. 8)

Boken har en uppenbar folkbildningsambition. Genom att lyfta fram en lång rad verk från 1970-talet kan nya läsare ges kunskap om decenniets litteratur och feministiska debatt. I det avseendet är den kanske främst riktad till dagens unga feminister, som här kan få ta del av arvet från 70-talets kvinnorörelse.

Witt-Brattström anger även ett litteraturvetenskapligt syfte, nämligen att visa att 70-talslitteraturens sätt att gestalta människors – och särskilt kvinnors – vardagliga erfarenheter var litterärt innovativ. Den tog inte bara upp nya teman, utan utarbetade också nya estetiska former. Hon tar här spjårn emot litteraturhistorieskrivningens bild av perioden, som beskrivs på följande sätt: "I litteraturhistorien framställs sjuttioalet, om det ens behandlas som epokbeteckning, som ett decennium då litteraturen förtvinade av alla usla, manshatiska, bittra och sexuellt frustrerade kvinnokampsromaner." (s. 7)

Boken är disponerad med en prolog om 1960-talet och därefter ett kapitel för varje årtal under 1970-talet, som behandlar litteratur som – åtminstone huvudsakligen – publicerades under detta årtal. Angreppssätten skiftar i de olika kapitlen. I vissa ligger fokus på analys

och tolkning, i andra mer på samtidens debatt och feministiska teori. Åter andra ägnas huvudsakligen åt kommenterade innehållsreferat. Genomgående får dock litteratur, samhällelig kontext, politisk debatt och feministisk teori belysa varandra, och den breda bild som tecknas av både tiden och litteraturen är en av bokens stora behållningar.

Också urvalet av skönlitteratur är brett. Witt-Brattström studerar hur de feministiska frågeställningarna och gestaltningen av könsliga erfarenheter tog sig litterära uttryck i sinsemellan olika typer av texter. Prologen ägnas Sonja Åkessons "Åktenskapsfrågan" och 60-talets könsrollsdebatt som satte problemet med kvinnors – och särskilt hemmafruarnas – slavlika villkor på agendan och banade väg för 70-talets nya kvinnorörelse. Witt-Brattström visar hur Åkessons dikt effektivt analyserar och gestaltar kvinnans underordning i en nyskapande estetisk form, som kom att få stort inflytande på det kommande decenniets kvinnosånger och kvinnodramatik. Och poesi, kan tilläggas. Sedan följer kapitel om böcker av Maja Ekelöf, Ulla Isaksson, Gerd Brantenberg, Kerstin Ekman, Kerstin Thorvall, Suzanne Brøgger, Inger Alfvén, Enel Melberg, Sun Axelsson och många fler, som i litteraturhistorieskrivningen brukar föras till 1970-talets kvinnolitterära strömning. Här finns också några böcker som vanligtvis inte kopplas till det sammanhanget. Kapitlet om 1975 ägnas exempelvis böcker av fem manliga författare – Göran Tunström, P O Enquist, Ingmar Bergman, Sven Lindqvist och Ulf Lundell – som på olika sätt tematiserar ett "mansmedvetande i kris". Witt-Brattström menar att den pågående feministiska diskussionen kring kön och maktrelationerna mellan män och kvinnor även påverkade männens förståelse av sig själva som just män. Hon beskriver med en träffande liknelse hur "[f]eminismen 1975 fungerade lite som ett bredband. Få kunde låta bli att koppla upp sig, men alla gillade inte utbudet." (s. 123)

Särskilt Lindqvists *En gift mans dagbok* (1982) och Tunströms *Sandro Botticellis dikter* (1976) lyfts fram som uppriktiga försök att utmana vad Witt-Brattström kallar för den "hegemoniska maskuliniteten" och att ersätta den med en ny sorts manlighet.

Ett intressant grepp tar också Witt-Brattström i ett kapitel där hon parallellläser Märta och Henrik Tikkanens böcker från 1970- och 80-talet. Märta Tikkanens mycket framgångsrika och prisbelönta versdrama *Århundradets kärlekssaga* (1978) kom att bli en central text för nyfeminismen. Det är ingen slump att "Stå i bredd" är ett citat ur en av dess dikter. Witt-Brattström argumenterar övertygande för att de båda författarna genom sina böcker för en könsdialog, där Henrik, trots sin manschauvinistiska stämpel, faktiskt ger Märta rätt i sak. Båda dessa kapitel visar hur givande det är att bredda perspektivet och inte behandla "kvinnolitteraturen" som något isolerat och enbart angeläget för kvinnor. Önskan att "stå i bredd" med männen är också ett av den feministiska 70-talslitteraturens centrala teman, enligt Witt-Brattström.

Stå i bredd innehåller en mängd intressanta analyser, som väl visar att 70-talslitteraturen innebar både tematisk och estetisk förnyelse. Den estetiska förnyelsen består bland annat i att kvinnokroppens verklighet nu får sitt eget litterära språk och i att genusperspektivet spetsar till realismens formspråk. Ett problem är dock att boken saknar noter och sidhänvisningar till den sekundärlitteratur som Witt-Brattström utgår ifrån. De viktigaste avhandlingarna och artiklarna listas i slutet av boken, men man får som läsare ingen uppfattning om forskningsläget kring de olika författarskapen eller perioden i stort. Det är svårt att avgöra vad i analyserna som är baserat på tidigare forskning och vad som är Witt-Brattströms eget bidrag. Nu är detta en populärvetenskaplig bok som huvudsakligen riktar sig till annan läsekrets än den akademiska och Witt-Brattström har

troligen valt bort hänvisningarna för att få en flödande och engagerande text. Detta lyckas hon med, men tydligare hänvisningar och några ord om forskningsläget hade gjort boken till ett välkommet bidrag till den litteraturvetenskapliga forskningen.

Stå i bredd avslutas med ett kapitel om 1979, som beskriver en vändning i kulturklimatet, där manliga kritiker drog igång ”en kampanj för att sluta det litterära sjuttioalet. Som en historisk parentes skulle decenniet med sin stå-i-bredd-vision sänkas i skammens djuphav”. (s. 246) Som ansvariga framhålls redaktionen för *KRIS* och särskilt Horace Engdahl, som nu för fram devisen att berättaren ska vara en egenskap hos texten. Härmed underkänns alla försök att framställa mänsklig erfarenhet litterärt och att tala i egen sak. Denna nya inriktning tvingar enligt Witt-Brattström 80-talets kvinnliga författare, som Kristina Lugn, Mare Kandre, Katarina Frostenson och Ann Jäderlund, att finna nya könsstrategier för att kunna skriva i ett litterärt klimat som inte tillät den kvinnliga erfarenheten att ta sig tydliga uttryck. Witt-Brattström förefaller här mena att dessa författare hade velat skriva på ett annat sätt, och att deras estetik är en påtvingad anpassning snarare än ett fritt konstnärligt val, vilket i så fall är problematiskt.

I Witt-Brattströms framskrivning av den feministiska litteraturhistorien utgör 1970-talet höjdpunkten, medan 1980-talet innebär att den feministiska litteraturen försvinner eller

går under jorden. Men även 80-talets litteratur har tydliga feministiska teman och det är mer rimligt att betrakta dess nya former för att gestalta könsliga erfarenheter som en vidareutveckling av 70-talets litterära förnyelse, än som en tillbakagång.

Även beskrivningen av litteraturhistoriens bedömning av 70-talslitteraturen förefaller mörkare och mer polemisk än nödvändigt. Att den så kallade kvinnokampslitteraturen nedvärderades av kritiker under 1970- och 80-talet visar Witt-Brattström med all önskvärd tydlighet genom en mängd citat från samtida recensioner. Men hur mycket av den bedömningen består i dag? Både *Den svenska litteraturen* och *Litteraturens historia i Sverige* lyfter fram den negativa kritik som den så kallade bekännelselitteraturen fick då den kom ut, men vidareför den inte. Med tiden har också många av böckerna som *Stå i bredd* behandlar kanoniserats. De finns tillgängliga i nya pocket- eller klassikerutgåvor och många av dem har också ägnats avhandlingar och vetenskapliga studier. (Det är dock intressant att notera att de nästan uteslutande studerats av kvinnliga forskare.) Det verkar alltså som att 70-talslitteraturen är på god väg att inta en självklar position i litteraturhistorien. Den samlade berättelse som Witt-Brattström ger i *Stå i bredd* kan bidra till att ytterligare stärka denna position och till att sprida kunskapen vidare till nya generationer.

Carina Agnesdotter